

KOLLAI ISTVÁN¹

Mátyás király és a szlovákok Az emlékezet transznacionalizálódásának aktorai Szlovákiában

2003. január elsején a szlovák parlament immár hagyományá vált ünnepi ülésére készülődött: Szilveszter másnapjának reggelén az összes párt képviselője megjelent a törvényhozás épületében, hogy meghallgassa az országgyűlés elnökének újévi köszöntőjét. Ez a nap igazából nem az új esztendő miatt számít kiemelt pillanatnak Szlovákiában, hanem mert 1993-ban ezen a napon nyerte el az ország a függetlenségét. Az újévi köszöntés tehát egyben függetlenség napi beszéd is a házelnök részéről.

Mivel Szlovákia állami szuverenitását 1993-ban „tárgyalásos úton” szerezte meg, ennek a pillanatnak a megünneplése is inkább a diplomácia protokoll-hangulatához áll közel. Bármilyen emelkedett hangulat kialakítása is a cél, a sajtónak nincsenek komolyabb várakozásai a házelnöki köszöntők kapcsán. Mégis, a 2003 január elsejei házelnöki beszéd olyan reakciókat váltott ki, hogy az „minimálisan is rászolgált a csodálatra”, és hogy a kereszténydemokrata házelnök, Pavol Hrušovský „felbecsülhetetlen dolgot vitt véghez”.²

Mi volt ez a felbecsülhetetlennek ítélt tett Hrušovský beszédében, amivel ilyen visszhangot váltott ki? Az, hogy hivatalos köszöntő helyett igazából egy történelmi esszét prezentált; mégpedig Szlovákia történetének olyan áttekintését próbálta visszaadni, ami a hagyományosan szlováknak tekintett és ezért mindig piederstálra emelt morva-kori vagy 19. századi események mellett a cseh vagy

¹ A szerző közgazdász-történész, a Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Intézetének munkatársa, istvankollai@gmail.com.

² Bötös Botond: Hrusovsky tükre Szlovákia múltja felé. *Magyar Nemzet*, 2003. január 3.

magyar „időszakokat” is a szlovák történelem integráns részévé próbálta tenni. Az újévi köszöntő szerint a morva fejedelemség létrejötte után időben a következő jelentős esemény a későbbi Szlovákia számára az volt, hogy létrejött a Magyar Királyság: „Szlovákia [területe] a királyság részévé vált, amely kilencszáz éven keresztül alakította Közép-Európa történelmét”, és ahol István király híres intelmét a sokszínű és soknyelvű országról 800 éven át respektálták is; „ezért Szlovákia [területe] nyolcszáz éven át nem tárgya – hanem alanya volt Magyarország történelmének.”

A szlovák történelmi örökség részeként lett kiemelve a török elleni küzdelemben való részvétel is, amikor a mai ország területe az egyik fő védvonalat képezte az oszmán seregekkel szemben. A magyarokkal szembeni kompetitív hajlam jeleként Hrušovský kiemelte, hogy Pozsony kétszer olyan hosszú ideig volt a történelmi Magyarország fővárosa, mint Budapest.

Az uralkodók sorából Szent Istvánt, Károly Róbertet, Hunyadi Mátyást és Mária Teréziát említette név szerint, akik „a mi királyaink és uralkodóink is voltak”, és akik uralma alatt az ország mai területének jó sora volt. Ne váljunk meg tőlük, ne hagyjuk, hogy elvegyék őket tőlünk – hangzott el a házelnöki iránymutatás.³

Ez a házelnöki köszöntő volt talán a legmegfoghatóbb politikai momentuma annak a szlovák törekvésnek, ami egy „integratív”, a középkor örökségét is magába foglaló történelemszemlélet kialakítását célozza.⁴ Azóta nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovák közbeszédben ezek a gondolatok – hol koherensebben, hol pedig sok következetlenséggel – folyamatosan jelen vannak; az akadémiai szféra mellett a kulturális elitet is foglalkoztatja egy integratív múltszemlélet kialakításának kérdése. A következőkben előbb azt tekintjük át, hogy a szlovák történelmi diskurzus „hungarizációjának” milyen korszakai vannak, majd pedig azt, hogy ez a folyamat hogyan jelenik meg a köztérhasználatban – mindezt csak néhány vázlatos példa alapján, mivel ez bármennyire is sporadikus jelenségek halmaza, igazából óriási témát ölel fel.

³ „Prejav Pavla Hrušovského na slávnostnej schôdzi NR SR k 10. výročiu vzniku SR”. TASR, 2003. január 1.

⁴ Kollai István Kötöttségek és lehetőségek a szlovák Európa-politikában, 1993–2004. *Külgügyi Szemle*, 2005/1–2. 157–181.

Dehungarizációból rehungarizáció?

A szlovák emlékezet intézményesítésének első lényeges korszaka a 19. században zajlott, amikor ezt – a hivatalos tankönyvpolitika és köztérhasználat lehetősége híján – a kibontakozó szlovák nemzeti irodalom jelenítette meg. Az irodalom elsősorban a morva korszakot monumentalizálta, de ez nem jelentette azt, hogy a Magyar Királyság korszakával egyáltalán ne foglalkoztak volna, még ha monumentalizálásról ebben az esetben nem is beszélhetünk. A Magyar Királyság évszázadai inkább történelmi háttérképként vagy nemzeti tanulságként szolgáltak.⁵

Így például a morva korszakot nagy ívű lírai művekben megéneklő Ján Hollý a törökverő Sobieski Jánoshoz és Zrínyi Miklóshoz is irt ódát. Samo Chalupka életművéből elsősorban a szlovák sorson merengő letargikusabb vagy buzdító „forradalmibb” írások, a Tátra-Vág motívumok, az ellenálló népi hős alakja vagy a mitikus szlovák múlt emlékművének építése kanonizálódott, de a törökellenes tematika nála is jelen van (*Boj pri Jelšave, Turčín Poničan*), ahogy Andrej Sládkovičnál is (*Gróf Mikuláš Šubič Zrínsky na Sihoti*, 1866).⁶

A török hódoltság időszaka és Mátyás kora emelhető ki leginkább, mint olyan korszakok, melyek a 19. századi szlovák értelmiségi köztudatban markáns helyet foglaltak el a történelmi témaválasztás és az irodalmi kultuszeremtés, kanonizálás révén. Az Árpád-kor viszont hagyományosan elhanyagolt, marginalizált, illetve kifejezetten negatívan kezelt eleme a szlovák emlékezetnek. A magyar államalapítás utáni évszázadok, azaz az Árpád-házi uralkodók évszázadai (1000–1301) kimaradnak a történelem elbeszéléséből, és inkább a vegyes házi királyok időszaka kerül előtérbe, azaz az Anjouk, Luxemburgok, Hunyadiak és Jagellók világa. Ennek a hallgatásnak nyilván az az oka, hogy az Árpád-ház túlságosan „magyar”, tagjai közvetlenül a honfoglaló fejedelmektől származtathatók, és uralmuk túlságosan kapcsolódik a szláv dominancia eltűnéséhez.

⁵ René Bilík: *Historický žánr v slovenskej próze*. Kalligram, Bratis., 2008. 59.

⁶ Ladislav Čúzy, Zuzana Kákošová, Martin Michálek, Miroslav Vojtech: *Panoráma slovenskej literatúry I*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2004. (Továbbiakban Psl, 2004.) 89.

A dicső szlovák-morva régmúlt monumentalizálása mellett mindenesetre helyet kapott a 19. századi historizáló irodalomban a középkor és a koraujkor néhány olyan visszatérő motívuma, mely az együttéléshez is kapcsolódott.

„Nagymorávia a maga szereplőivel, Szent István, Korvin Mátyás, Csák Máté, Ján Jiskra, Tátra, Duna, Vág, nemzeti énekek és mondák – ezek mind a szlovákok kulturális emlékezetén belül a nemzeti ideológiai struktúra elemei, egy olyan struktúra elemei, melynek első verziója a 19. század negyvenes éveinek első felében jött létre.”⁷

Csehszlovákia aztán egy merőben új kontextusát adta a történelemtanításnak és az irodalomnak: a történelemtanítás priorizált irányai a csehszlovák nemzeteszmé építéséhez kapcsolódtak, az irodalmi korstílusok átalakulásával pedig a historizáló témaválasztás háttérbe szorult.⁸ E kettő eredőjeként a Mátyás-kor és a török kor, mint történelmi háttérkép, elhalványult, és igazából az ezzel foglalkozó, még a kortársak számára eleven 19. századi szlovák irodalmi szöveganyag részben vagy egészen elvesztette a 20. századi szlovák olvasóközönségét. Az Árpád-házi királyok és királynéok évszázadaiból pedig még ennél is kevesebb emlék intézményesült, talán csak a tatárok elleni muhi csatavesztés a kivétel, ez az egyetlen rendszeresen említett esemény például a csehszlovák korszak tankönyveiben. De nem rajzolódik ki semmi sem Szent István vagy Szent László államalapító és államszervező tevékenységéből, sem abból, hogy az utódaik az európai szinten egy relatíve elismert középhatalmi státusnak örvendtek.⁹ Ez a 20. századi szlovák történelmi narratíva tehát a 9. századi morva korszakot és a 19. századi nemzeti mozgalmak időszakát emelte piedesztálra – és kifejezetten marginalizálta, vagy negatív színben tüntette fel a Magyar Királyság hosszú évszázadait. Ez az a jelenség, amit utólag dehungarizációnak szoktak nevezni.¹⁰

⁷ Bílik, 2008, 59.

⁸ Slávka Otčenášová: *Schválená minulost'. Kolektívna identita v českos a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice, 2010.

⁹ Kollai István: *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák politika magyarságképe*. PhD Disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, 2014.

¹⁰ A „dehungarizáció” a szlovák akadémiai kontextusban nem gyakran használt, de ismert fogalom. Először leginkább a terminológiai vitákhoz kapcsolódva merült fel, a nevek szlovák átírásának gyakorlatát jelölte. Pavol Odaloš:

A 21. századi szlovák emlékezetpolitika figyelme viszont újra ezen időszak felé fordult, aminek van politikai mozgatórugója is. A politikai motivációra jól mutat rá a fent hosszan idézett Hrušovský-beszéd, ami az ország európaizálásának egyfajta előfeltételének tekinti az integratív műltszemléletet. Úgy is mondhatni, hogy a szlovák polgári-liberális oldal próbálta felvenni a versenyt a sehová nem tartozás és a szegénylegény-sors történelmi életérzésével, mert ez utóbbi mindig veszélyes szellemi munícióként szolgált a mečiarizmus politikai különutaságának.¹¹

De függetlenül a felsőbb politikai szintek motivációitól, a történelemszakmában is lezajlott egy metodológiai és mentalitásbeli változás, ami a Magyar Királyság történetének szlovák történelembé való integrálását tartotta helyes módszertannak. Ez igaz az akadémiai kiadványokra, és az új, népszerűsítő és tudományos szintézisekre is; végül pedig a tankönyvekben is megjelent. Ahogy Valerián Bistrický írja az egyik kollektív Szlovákia-történet előszavában: „Kétségtelenül hangsúlyossá válik a felismerés, hogy Magyarország, a történelmi magyar állam története, hasonlóan Csehszlovákiához, elválaszthatatlan része a szlovák történelemnek”.¹² Ehhez hasonló egy másik vezető történész, Elena Mannová előszava egy másik történelmi szintézisben: eszerint a rendszerváltás után „elhalt a szlovákok történelmi magyar kontextusból való kiszakításának (dehunarizáció) a koncepciója.”¹³ De idézhetjük a népszerű „illusztrált” Szlovákia-történet szerzőjét, Anton Špieszt is: „a szlovák öntudat mellett kétségtelenül kellett, hogy létezzen a magyar államhoz tartozás tudata is.”¹⁴ Ennek ellenére a „történelem nélküliség” mély kulturális kódja a rendszerváltás után is erőteljes maradt; ahogy szakértők sokszor megállapítják, a szlovákok nem

Vývinové tendencie názvov ulíc a námestí miest a obcí na Slovensku. In: *Slovenská reč*, 1993/6. 332–337., 334.

¹¹ Tibor Pichler: „JÁNOŠÍCENIE“ (O kariére jedného pojmu). In: Ivan Kamenec – Elena Mannová – Eva Kowalská: *Historik v čase a priestore*. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi. Bratislava: VEDA – Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2000. 136; Pavol Lukáč: *Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe*. Kalligram, 2004.

¹² Dušan Čaplovič – Viliam Čičaj – Dušan Kováč – Ľubomír Lipták – Ján Lukačka: *Dejiny Slovenska*. Vydavateľstvo AEP, Bratislava, 2000. 8.

¹³ Elena Mannová (zost.): *Krátke dejiny Slovenska*. AEP, Bratislava, 2003. 7.

¹⁴ Anton Špiesz: *Ilustrované dejiny Slovenska: Na ceste k sebauvedomeniu*. Perfekt, Bratislava, 2002. 47.

történelmet, hanem „történelmi érzéseket“ ápolnak, a történelmi tudatot pedig a dehungarizálás révén sikerült „deperszonalizálni” is, és provinciálissá tenni.¹⁵

Ez a politikai és akadémiai szférában is érzékelhető önkritikus hangnem, mint látni fogjuk, nem feltétlenül jelenti a szlovák emlékezet rehungarizációját: mert ebben benne rejlik a közös történelem „széthordásának”, szétfejlődésének eshetősége is. A következőkben viszont először arra szeretnénk rámutatni, hogy az emlékezet esetleges transznacionalizálódásának a politikai és akadémiai szféra mellett vannak lokális aktorai is.¹⁶

Az emlékezet transznacionalizálódásának helyi aktorai

A nemzetközi szakirodalom általánosan számon tartja azt, hogy a helyi közösségfejlesztési törekvéseknek (local development) a lokális identitásra komoly hatása lehet, vagy legalábbis komoly hatással próbál arra lenni. A helyi közösségfejlesztések nem csak az életminőség javítása lehet a célja, hanem a közösségi összetartozás tudatának növelése, az adott településhez tartozás presztízsének az emelése (geo branding), ami a lokális emlékezetre épülő – vagy azt építő – narratívák erősítésében ölt testet.¹⁷

A helyi közösségfejlesztéseknek a fő aktorai a helyi önkormányzatok, vagy az azokkal együttműködő civil szervezetek. Ha végigtekintünk a szlovákiai helyi önkormányzatok vagy a civilek köztérhasználatot érintő kezdeményezésein, feltűnik, hogy sok ilyen kezdeményezés éppen a „magyar évszázadok” reprezentációiból, elsősorban magukból az uralkodókból próbálnak lokálisan értelmezhető brandet építeni. Így kirajzolódik az emlékezet transznacionalizálódásának egy bottom-up típusú mechanizmusa.¹⁸

¹⁵ Ivan Mrva: Podiel Slovákov na vzniku, budovaní a obrane Uhorska. *Slovenské pohľady*, 2015/10. 25–37.

¹⁶ Az „emlékezet transznacionalizálódása” (transnationalisation of memory) egy viszonylag újkeletű kifejezés, érdekes viszont, hogy sokszor közép-kelet-európai kontextusban kerül elő. Aline Sierp: *History, Memory, and Trans-European Identity: Unifying Divisions*. London: Routledge, 2014.

¹⁷ Brian Graham – G. J. Ashworth – J. E. Tunbridge: *A Geography of Heritage: Power, Culture & Economy*. Routledge, 2016.

¹⁸ Anna Lisa Tota –Treyer Hagen: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. London: Routledge, 2016.

Pozsonyban az emlékezet transznacionalizálódásának folyamata például erősen kötődik két uralkodóhoz: Mária Teréziához, és újabban Mátyás királyhoz. Mária Terézia a városi emlékezetbe már a 19. században úgy vonult be, mint aki Pozsony egyik fejlesztője volt, és akinek uralkodásához köthető, hogy a bécsi udvarhoz közeli településen sorra létesültek a főúri paloták, és fejlődött a hozzájuk köthető kulturális illetve gazdasági élet. Ezt Pozsony városa 1897-ben egy szoborral honorálta, amit Fadrusz János készített carrarai márványból. A szobor brutális sorsa lenyomata a 20. századi Pozsony történelmének: 1921-ben a magyar- és monarchia-ellenes hangulatban a csehszlovák legionáriusok a műalkotást darabjaira verték.¹⁹

Az azóta eltelt majdnem száz év alatt Pozsony sokat változott: a magyarokhoz való viszonyulás kérdése és az állami szuverenitás, nemzeti emancipáció kérdése – vagy ezek hiszterizált megjelenése – a fővárosi közélet diskurzusára nem jellemzőek. A történelmi emlékezet kapcsán inkább már az új pozsonyi középosztály önreprezentációjának igénye került elő, a ma már lényegében szintiszta szlovák város múltjával való önazonosság kérdése, és a város presztízsét és „európaiságát” növelő „helymarketing” szükségessége – amiben egy királyné (sőt, császárné) komoly szerepet kaphat.²⁰ Ezek állnak azoknak a felvetéseknek a háttérében is, amelyek Mária Terézia szobrának újrafaragását célozzák. A felvetés komoly vitákat váltott ki, fogadtatása nem volt egyértelműen pozitív, de ezek az ellenérzések nem annyira Mária Terézia személyéhez kapcsolódnak, hanem inkább ahhoz a művészettörténeti dilemmához, hogy a harmadik évezredben helyénvaló-e egy régi szobor másolatát felállítani, és nem inkább egy új műalkotást kellene-e készíteni.²¹ A Pozsonyi Városszépítő Egylet végül ideiglenesen felállította a pozsonyi Duna-parton a „replika replikáját”, Mária Terézia lovassobrának gipszöntvényét. A végleges szobor tervével kapcsolatos viták elültek. De igazából ettől függetlenül, Mária Terézia már szobrot kapott a rendszerváltás utáni

¹⁹ Elena Mannová: Pomníková kultúra v Bratislave. Spomínanie – vizualizácia moci – reprezentácia. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 2015/18. 236–257. 241.

²⁰ Eva Čobejová: Inšpirujúcejšia ako Sissi. *týždeň*, 2017/19.

²¹ Martina Hilbertová: Mária Terézia sa zatiaľ nevzdáva. *SME*, 2011. november 3.

Pozsonyban: 1992-ben az érseki palota kertjében állítottak fel egy kisebb faragványt, ami korábban Nyitrán volt.²²

Ha Pozsonyon kívülre nézünk, ott is találunk királyszobrokat: I. Nagy Lajos szakolcai szobra 2008-ban került felavatásra, Károly Róbert körmöcbányai mellszobra pedig 2011-ből való. Mindannyian egyértelműen azért kaptak szobrot, mivel a helyi, lokális történelemben fontos szerepet játszottak: ahogy Mária Terézia szobra a koronázási város feléledő toposzát és kultuszát mutatja, az Anjou királyok Körmöcbánya megalapítása (1328) és Szokolca szabad királyi várossá tétele miatt (1372) kaptak a helyi önkormányzatoktól szobrot. De a középkorból nem csak személyeknek állítottak emléket: Nyitrán 1998-ban avattak emlékművet a nyitrai apátságot jogaiban megerősítő 1111. évi oklevél kapcsán, Kassa 1999-ben pedig arról emlékezett meg egy emlékművel, hogy Nagy Lajos 1369-ben Európában elsőként Kassának adományozott városcímert.²³

Besztercebánya városi honlapján pedig jelenleg egy nem túl hivalkodó bejegyzés tudósít arról, hogy a városvezetés kezdeményezi IV. Béla király szobrának a felállítását: ő volt az az uralkodó, aki a településnek városi jogokat adományozott 1255-ben. A felhívás a lakosságot közadakozásra szólítja fel, a városi hivatalok év végéig várják a hozzájárulásokat.²⁴ Korábban ez az államilag meghatározott csehszlovák, kommunista vagy mečiarista emlékezetpolitika szorításában nem lett volna lehetséges; az Árpád-ház itteni ténykedése ki is szorult a történelem lapjairól, és olyan nyomokban élt csak tovább, mint Besztercebányának vagy Eperjesnek a címere, melyek az Árpádok vörös-ezüst sávozását idézik, utalva az alapítókra. (Illetve árválkodik egy IV. Béla utca Zólyomban is, a városfejlesztő királyra való halvány emlékezésékként.) Ha a mostani besztercebányai felhívás sikerrel jár, akkor ez lenne az első olyan szobor Árpád-házi uralkodóról, ami kifejezetten szlovák kezdeményezésre emeltének.

²² István Kollai: *A Capital on the Borderland. Traditional Multiculturalism in Contemporary Bratislava*. Terra Cognita Foundation, Budapest, 2009.

²³ Ján Lacika: *Pamätníky a pomníky*. Bratislava, Dajama, 2013.

²⁴ Mesto Banská Bystrica: *Dobrovoľná verejná zbierka na sochu kráľa Bela IV. v Banskej Bystrici*. Hivatalos városi dokumentum. Elérhetőség: www.banskabystrica.sk (letöltés ideje: 2017. május 13.)

A fenti példákban mind az önkormányzatok, vagy hozzájuk erősen kapcsolódó civil szervezetek voltak a kezdeményezők – ők lennének tehát az emlékezet transznacionalizálódásának aktorai. De a piaci szereplők is megjelenhetnek ezen szereplők sorában, elsősorban a turizmusban megtestesülő örökségipar (heritage industry), illetve a helymarketingre hangsúlyt helyező ingatlanfejlesztők révén is. Ez utóbbira egy nagyon eleven példa, hogy Pozsonyban a Mýtna (valaha Vám) utca és a Radlinského (Ország) út közötti területen jelenleg új lakó- és irodaépületeket terveznek és építenek, ahol a létrejövő új tér Mátyás király nevét fogja viselni. Az erre vonatkozó előterjesztést Radoslav Števík, Pozsony-Óváros polgármestere jegyzi, de a javaslat nincs ellenére a Blumental Office ingatlanfejlesztő cégnek sem. Érvelésük szerint Hunyadi Mátyásnak „közeli és pozitív kapcsolata” volt a várossal, és komoly hatása volt a pozsonyi művelődésre azzal, hogy Academia Istropolitana néven egyetemet alapított.

A polgármester nyilatkozata szerint azért is lenne megfelelő a Mátyás király tér (Námestie Mateja Korvína) elnevezés, mert a király „sokat tett a város fejlődéséért a művelődés, a kultúra és a gazdaság terén is”. Mátyás pozsonyi „népszerűsége” sokban valóban az általa itt létrehozott egyetem emlékéből fakad; ezt modern brandként jelenleg egy civil szervezet építi tovább, a Pozsonyszentgyörgyön működő Academia Istropolitana Nova, ahol kulturális örökséggel, városfejlesztéssel, demokratikus neveléssel foglalkoznak, konferenciákat szerveznek és e-learning anyagokat fejlesztenek.²⁵

Látni kell tehát, hogy a polgármester mellett a piaci szereplő és a civil is szívesen vállal részt a helymarketingben: mindenki szívesen választ magának királyi cégért. A királyok, királynők, duxok és rexek ilyen formában történő újrafelfedezésének egy olyan olvasata rajzolódik ki, hogy személyük egyszerre szimbolizálja a patinát, a hatalmat, a sikert, és nem utolsósorban az európai színvonalat. Több száz éves cégeknek és sikeres polgárcsaládoknak Közép-Európában híján vagyunk, így elsősorban az uralkodók és főnemesek válhatnak a térségünkben ilyenfajta szimbólummá, akár a köztereken, akár az

²⁵ www.ainova.sk

üzleti életben.²⁶ Így a premodern dinasztiák szellemisége nemcsak holtcsúlyként, bronzba öntve él tovább, hanem élő szerveződések, ingatlanfejlesztők és civilek élesztik azokat újjá és értelmezik azokat újra.

Oda az igazság?

A múlt ilyen formában történő termékesítése Szlovákia kapcsán nyilván felveti azt a kérdést, hogy mennyiben beszélhetünk a fenti jelenségek esetében művi folyamatról, és mennyiben eredményezhetik a jelenlegi tendenciák az emlékezet valódi transznacionalizálódását?

Ami a kérdés első felét illeti: bár magyar részről rendkívül érzékenyen tudunk reagálni, ha a szlovákok magyar királyok nevét veszik a szájukra, a mostani cikk első felében tett áttekintés is azt mutatja, ez rendkívül túlzó, felületes, emocionális reakció. Láttuk, hogy a magyar uralkodók emléke a szláv világban is hatott, a 19. század szlovák nyelvi és nemzeti mozgalmában pedig egészen kiemelt hely jutott Mátyás királynak. Ekkoriban elsősorban pont azok a szlovákok hivatkoztak rá, akik a magyarokkal való kiegyezéshez keresték az utat. Mátyás pedig azt a korszakot testesítette meg számukra, amikor az etnikailag már vegyes Magyar Királyság erős és jelentős tényező volt Európa színpadán. Mátyás korszakának ez az idealizált, etnikai feszültségektől mentes képe rendkívül termékenyítően hatott a szlovák irodalomra és kultúrára száz–százötven évvel ezelőtt; a szlovákok műveikkel egyebek mellett azt akarták akkor üzenni a magyaroknak és sajátjaiknak, hogy építhetnének a magyarokkal egy közös államot.²⁷

Legkiemelkedőbb példája ennek Andrej Sládkovič Detvan című munkája. Ebben a történetben Martin, a gyetvai legény véletlenül levadássza a király sólymát, amit aztán bevall az uralkodónak. Mátyás értékeli Martin igazságszeretétét, felveszi őt a Fekete

²⁶ A múlt piacosításának (commodification of the past) ilyen jelenségére már felfigyeltek az örökségipar kutatói. Ld. Angelika Bammer: *Displacements. Cultural Identities in Question*. Bloomington: Indiana University Press, 1994. 111.

²⁷ Halász Iván: *Magyarország és a szlovák identitásformák a hosszú 19. században*. Bratislava, Kalligram, 2011.

Seregbe, és meghagyja neki azt is, hogy viselheti nemzetiségére utaló külsőségeit, mint a fokost, az övet vagy a furulyát.²⁸

Kevésbé ismert, de rendkívül érdekes példa az idealizált Mátyás-képre egy bizonyos Samo Vozár verse, ami a nemesek ellen szigorúan fellépő Mátyásról szól. Ráadásul ezt a költeményt (*Ked boli Turkom rohy už zlámané*) tartják számon a Štúr-féle irodalmi nyelven írott első versként.²⁹ A kanonizált, modern szlovák irodalmi nyelv első verse eszerint Mátyásról szólt – mi ez, ha nem történelmi kapcsolat Mátyás és a szlovákok között? Érdekes az is, hogy számon tartja az irodalomtörténet a „meghalt Mátyás – oda az igazság” szlovák verzióját: „Zomrel kráľ Matiáš – už viac pravdy nemáš!” (Érdemes megfigyelni, hogy a szlovák mondás még rimel is.)³⁰

Az, hogy a szlovák történelem viharai megtépázták Mátyás emlékét, a legjobban onnan látszik, hogy egyszerűen megváltozott az uralkodó neve. Matiásként szerepel még e fenti idézetben, ahogy Matiásként olvassuk a nevét a száz–százötven évvel ezelőtti szlovák írásokban. Trianon után a csehszlovák, majd a kommunista államszeme kilúgozta a szlovák köztudatból Mátyás emlékét, és bár a legújabb szlovák történelemkönyvek újra meglehetősen pozitívan szólnak a „jó”, „rendteremtő” uralkodóról, ő immár kráľ Matejként szerepel.³¹ Feltehetően cseh hatásra történt a névváltoztatás. Az ilyen jelenségek arra hívják fel a figyelmet, hogy a dehungarizáció lezárulta nem biztos, hogy rehungarizációt jelent. A „Hungarus” hagyományok újrafelfedezésekor fennáll a veszély, hogy igazából a történelem üresen hagyott lapjainak saját történetekkel való benépesítése motiválja a narrátorokat, és az végül a közös örökség széthordásához vezet.³²

A hajdani uralkodók szlovákiai népszerűségének növekedése tehát nem jelenti önmagában az emlékezet transznacionalizálódását,

²⁸ Ladislav Čúzy – Zuzana Kákošová – Martin Michálek – Miroslav Vojtech: *Panoráma slovenskej literatúry I.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 2004. 132.

²⁹ Samo Vozár: *Ukojenie tóni*. Bratislava: Tatran, 1988. Samo Vozár egyébként nem került be a korabeli irodalmi kánonba, a 20. évszázad hatvanas éveiben fedezték fel újra.

³⁰ Uo.

³¹ Kollai, 2014.

³² Jakab György: A közös történelem széthordása. *Történelemtanítás. Online történelemdidaktikai folyóirat*. 2013/1. www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu

de Szlovákia mindenesetre egy élő példa arra, hogy a demokratikus intézmények kialakulásával tér nyílt a lentről jövő kezdeményezéseknek, a helyi szervezkedéseknek és a többszólamúságnak, a decentralizált közigazgatás pedig lehetőséget ad lokális narratívák helyi intézményesítésére.

Joggal beszélhetünk ezért a multiperspektivitás erősödéséről, egy meglehetősen sokszereplős, kölcsönhatásokkal teli folyamatról, ahol sokan vesznek részt a nemzeti emlékezet formálásában olyan tematikával, ami a magyar identitáshoz is erősen kötődik. Amiben rendkívül szerencsés az aktív magyar, esetleg magyarországi részvétel. Hiszen ha magyar vagy magyarországi (vagy még általánosabban, nemzetközi) részvétel is kapcsolódik egy helyi lokálpatrióta kezdeményezéshez, kisebb az esélye hogy abból valamiféle torz, posztmodern köntösbe bújt neonacionalista jelenség szülessen. Kisebb az esélye a félresikerült szoborfeliratoknak például, de nagyobb az esélye, hogy magyar felirat is elférjen egy készülő új szobron. Arra pedig érdemes számítani, hogy az ehhez hasonló alulról jövő szlovák kezdeményezések még tartogatnak (remélhetőleg pozitív) meglepetéseket, amelyekre a magyar félnek érdemes időben reagálnia.

Felhasznált irodalom

Bammer, Angelika: *Displacements. Cultural Identities in Question*.
Bloomington: Indiana University Press, 1994.

Bötös Botond: Hrusovsky tükre Szlovákia múltja felé. *Magyar Nemzet*, 2003. január 3.

Bilík, René: *Historický žánr v slovenskej próze*. Bratislava: Kalligram, 2008.

Dušan Čaplovič – Viliam Čičaj – Dušan Kováč – Ľubomír Lipták – Ján Lukačka: *Dejiny Slovenska*. Bratislava: Vydavateľstvo AEPRESS, 2000.

Čobejová, Eva: Inšpirujúcejšia ako Sissi. *tyždeň*, 2017/19.
<https://www.tyzden.sk/temy/39271/inspirujucejšia-ako-sissi/>

- Čúzy, Ladislav – Kákošová, Zuzana – Michálek, Martin – Vojtech, Miroslav: *Panoráma slovenskej literatúry I.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004.
- Graham, Brian – Ashworth, G. J. – Tunbridge, J.E.: *A Geography of Heritage: Power, Culture & Economy.* London: Routledge, 2016.
- Halász Iván: *Magyarország és a szlovák identitásformák a hosszú 19. században.* Pozsony: Kalligram, 2011.
- Hilbertová, Martina: Mária Terézia sa zatiaľ nevzdáva. *SME*, 2011. november 3.
- Jakab György: A közös történelem széthordása. *Történelemtanítás, Online történelemdidaktikai folyóirat.* 2013/1. Történelemtanítás, [http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/04/jakab-gyorgya-kozos-tortenelem-szethordasa-](http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/04/jakab-gyorgya-kozos-tortenelem-szethordasa)
- Kollai István: *Kötöttségek és lehetőségek a szlovák Európápolitikában, 1993–2004. Külügyi Szemle,* 2005/1–2., 157–181.
- Kollai, István: *A Capital on the Borderland. Traditional Multiculturalism in Contemporary Bratislava:* Terra Recognita Foundation, Budapest, 2009.
- Kollai István: *Emlékezetpolitika Szlovákiában és a szlovák politika magyarságképe.* PhD Disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, 2014.
- Lacika, Ján: *Pamätníky a pomníky.* Bratislava: Dajama, 2013.
- Lukáč, Pavol: *Dejiny a zahraničná politika v strednej Európe.* Bratislava: Kalligram, 2004.
- Elena Mannová: Pomníková kultúra v Bratislave. Spomínanie – vizualizácia moci – reprezentácia. *Acta Historica Neosoliensia,* 2015/18. 236–257.
- Mannová, Elena (zost.): *Krátke dejiny Slovenska.* Bratislava: AEP, 2003.
- Mesto Banská Bystrica: *Dobrovoľná verejná zbierka na sochu kráľa Bela IV. v Banskej Bystrici.* Hivatalos városi dokumentum. Elérhetőség: www.banskabystrica.sk

- Mrva, Ivan: Podiel Slovákov na vzniku, budovaní a obrane Uhorska. *Slovenské pohľady*, 2015/10. 25–37.
- Odaloš, Pavol: Vývinové tendencie názvov ulíc a námestí miest a obcí na Slovensku. *Slovenská reč*, 1993/6.
- Otčenášová, Slávka: *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918–1989)*. Košice: Univerzita Pavla Josefa Safarika, 2010
- Pavla, Prejav: „Hrušovského na slávnostnej schôdzi NR SR k 10. výročiu vzniku SR”. *TASR*, 2003. január 1.
- Pichler, Tibor: „JÁNOŠÍČENIE“ (O kariére jedného pojmu). In: Ivan Kamenec – Elena Mannová – Eva Kowalská: *Historik v čase a priestore*. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi. Bratislava: VEDA – Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2000.
- Sierp, Aline: *History, Memory, and Trans-European Identity: Unifying Divisions*. London/New York: Routledge, 2014.
- Špiesz, Anton: *Ilustrované dejiny Slovenska: Na ceste k sebauvedomeniu*. Bratislava: Perfekt, 2002.
- Tota, Anna Lisa – Hagen, Treyer (eds.): *Routledge International Handbook of Memory Studies*. London: Routledge, 2016.
- Vozár, Samo: *Ukojenie tóní*. Bratislava: Tatran, 1988.

King Mathias and the Slovaks – Actors of the transnationalization of
memory in Slovakia
by István Kollai

The Slovak heritage industry has a rather long (post-1990) history of transforming major personalities -- first of all, monarchs -- of the historic Hungary into 'products'. The paper analyzes this phenomenon, and dedicates special attention to how these processes affect the transnationalization of Slovak identity. The paper also attempts to theorize a bottom-up type model of the institutionalization of memory, which is dominated by local actors of the heritage industry. This bottom-up model offers a contrasting approach to the top-down institutionalization process that was typical for most of the 20th century, and which was built on official textbooks and public areas.

Keywords: Slovakia, memory, heritage industry, transnationalization